

REPREZENTĂRI DE AMBARCAȚIUNI PE DOUĂ GEME ANTICE

Claudiu MUNTEANU

munclaiul@gmail.com

Muzeul Național Brukenthal – Muzeul de Istorie

ABSTRACT: Depictions of Vessels on two Antic Gems

The image of two vessels has been carved on two antic gems. The first gem has been unearthed at Potaissa – Turda, while the other one belongs to the National Brukenthal Museum's collection. The first gem, nowadays lost, has the representation of a Christian scene, regarding the Good Sheppard. But it also depicts a commercial ship, named corbita, belonging to the naves onerariae type. The second gem depicts the image of three characters believed to be deities, sailing in a papyrus boat called pakton, which was used on the river Nile.

Gemele antice, alături de monumentele din piatră, monede, opaițe, mozaicuri sau fresce, constituie o categorie aparte cu reprezentări ce contribuie la îmbogățirea repertoriului iconografic naval antic. Spre deosebire de gemele existente în colecțiile muzeale sau private occidentale, unde unele piese au fost studiate inclusiv din acest punct de vedere, reprezentările de ambarcațiuni de pe geme descoperite în Dacia au fost omise, poate și datorită faptului că sunt și foarte puține. Subiectul acestui articol îl constituie două gemе antice, dintre care una descoperită mai demult la Potaissa, în timp ce a doua se află în colecția Muzeului Național Brukenthal.

1. Încă din secolul XIX, o gemă din onix¹, descoperită la Turda, care înfățișează scena „Bunului Păstor”², atrăgea atenția specialiștilor³. Formă sa era ovală, având dimensiunile: 13 x 11 mm (fig. 1). Piesa aparținea marii colecții arheologice a lui I. Kemény din Lunca, astăzi fiind dispărută. Descrierea piesei era următoarea: pe un mic postament, un bărbat în picioare, îmbrăcat în tunică, pe umeri are un miel ale cărui picioare dinainte le ține cu mâna stângă, iar mâna dreaptă o reazemă pe șold; la picioarele sale un alt miel cu privirea în sus spre el; la marginea stângă, pe un mic pedestal, un copac cu două crengi înclinate deasupra păstorului, iar pe o ramură o pasăre⁴. Ceea ce ne interesează este reprezentarea unei nave antice, situată în dreapta scenei, din care un personaj pare să cadă (în apă), înaintea unui monstru marin. S-a presupus că este vorba despre reprezentarea mitului lui Iona, înghițit de chit, caracteristică a piesei creștine sugerată nu numai de reprezentare, ci și de literele I X Θ Y C, dispuse în jurul corăbiei⁵.

Ca și alte reprezentări de ambarcațiuni antice, și aceasta este supusă așa-numitului „schematism didactic”, care simplifică formele și exprimă doar trăsăturile caracteristice. Cu toate acestea, anumite detalii ne ajută în încercarea de a determina tipul respectiv de navă. După cum se poate observa, arborada acestei nave cvasisimetrice este reprezentată de un singur catarg (*malus*). Vela principală, *carbassa*, este legată nu foarte strâns pe vergă (*antenna* sau *antenna*), fiind prinsă doar printr-o legătură la centrul acesteia, fapt care reiese din cele două pliuri ale velei care atârnă. O linie subțire orizontală delimitează vela de vergă, aceasta fiind fixată pe catarg cu balansine (*ceruchi*). Interesant este faptul că anumite detalii, precum vela strânsă sau verga coborâtă spre

¹ Russu 1965, p. 71.

² *Ibidem*.

³ Neigebauer 1851, p. 217, nr. 230; Müller 1855, p. 61.

⁴ Russu 1965, p. 71-72.

⁵ *Ibidem*, p. 72.

jumătatea catargului, așa cum se proceda în timpul unei furtuni, confirmă momentul din povestirea biblică.

Dintre celelalte patru parâme prezente, cu siguranță o pereche (*candelae*) unește partea superioară a catargului de extremitățile navei, amarându-l spre prora și spre pupa. În schimb, datorită faptului că nu poate fi observată partea superioară, acolo unde sunt legate de catarg, presupunem că restul parâmelor reprezentate pot fi acelea folosite la ridicarea sau la coborârea veleii (*chalatorii funes*). Pupei îi lipsește reprezentarea aparatului de guvernare, probabil și datorită prezenței personajului în locul în care era de obicei reprezentată cârma. Este dificil de precizat ce ar putea indica linia punctată orizontală de-a lungul cocii, însă, mai curând decât deschizături pentru rame (mod de reprezentare lipsit de sens cât timp erau arătate ramele direct), această linie poate sugera prezența unui bordaj de întărire, poate ornamentat, vizibil datorită prezenței personajului dinaintea jumătății navei și până la proră. Exceptând personajul aflat în cădere peste bord, pe punte nu se mai distinge nimic altceva.

Prora este alungită și ușor curbată iar extremitatea sa (*stolos*) are forma unui vârf obtuz. Chila navei nu este rotunjită, așa cum ne-am aștepta la acest tip, fapt datorat modului de realizare a piesei și a lipsei de interes pentru finisarea detaliului în cauză. De asemenea, punem pe seama acestei tendințe și lipsa unor detalii ale prorei sau pupei, inclusiv ale ornamentării acestora deși micul vârf ascuțit situat la extremitatea pupei ar putea fi începutul unui *cheniscus*. Totuși, consecință a atenției gravorului pentru detaliul căderii lui Iona peste bord, nava apare ca fiind despărțită în două.

Această navă se încadrează în categoria vaselor comerciale (*naves onerariae*) și poate fi identificată cu o *corbita*, principal transportor de cereale, dar și de alte mărfuri. Scena se adaugă cuprinzătorului catalog iconografic al reprezentărilor mitului lui Iona din perioada creștinismului timpuriu, foarte frecvente în Imperiu în picturi sau pe capace de sarcofage, așa cum reiese dintr-un catalog al reprezentărilor navale⁶. Probabil tot datorită lipsei spațiului, în acest caz apare doar Iona și nu alte personaje (de regulă, marinarii care îl încadrează sau care îl aruncă în apă), așa cum sunt figurate majoritatea scenelor cunoscute⁷.

2. Gema din colecția Muzeului Național Brukenthal⁸ a fost realizată din jaspis roșu, având formă ovală și suprafața plană, cu dimensiunile: 9,7 x 13,7 x 2,2 mm (fig. 2). Descrierea piesei: Sarapis stă pe tron într-o barcă de trestie. La spatele lui stă Isis cu o floare de lotus în mâna dreaptă. În fața lor un luntraș vâslește cu putere⁹. Piesa este datată în secolele II-III e.n.¹⁰ Dacă este discutabilă identificarea acestor divinități reprezentate stilizat, cu Isis (personajul feminin din imagine prezintă atribute care împiedică o identificare sigură) sau Sarapis (personajul masculin situat central este reprezentat într-o manieră neobișnuită – și cu siguranță nu stă pe un tron), în mod sigur cel de-al treilea personaj nu vâslește sau cârmește pentru simplul motiv că liniile din fața lui nu sunt părțile superioare ale unei (unor) rame-cârmă, ci brațele sale; cu acestea pune (sau îndepărtează) capacul unui coș ? În cazul în care cele două personaje sunt, într-adevăr Isis și Sarapis, presupunem că cel de-al treilea ar fi zeita Nephthys, iar scena ar reprezenta acel episod din legendă în care Isis recuperează bucățile din trupul zeului din apele Nilului.

În ceea ce privește ambarcațiunea, atât extremitățile, cât și corpul au această formă datorită modului în care a fost folosit materialul din care a fost realizată (papirus). Papirusul este strâns în legături, care, în acest caz, par a fi foarte dese, fiind reprezentate prin linii paralele verticale și oblice. Două dintre liniile existente în partea dreaptă sub ambarcațiune nu par să reprezinte rame-cârmă, mai ales că se află pe aceeași parte. Datorită lipsei ramei sau a ramelor-cârmă, a formei generale sau irelevanței poziției personajelor, nu poate fi precizată care este prora sau pupa; la acestea se adaugă posibilitatea ca aceasta să fi fost o ambarcațiune *biproros*. Celelalte benzi alungite sau ovale care au o linie mediană care suprapun sau sunt întretăiate de ambarcațiune

⁶ Pekáry 1999, *passim*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Nr. Inv. 1178/A 932.

⁹ Teposu-David 1965, p. 98.

¹⁰ *Ibidem*, p. 94.

reprezintă vegetația fluviului, sugerând mișcarea. Neobișnuită este redarea acelor benzi din partea dreaptă, al căror capăt superior pornește din corpul bărcii – cu siguranță, nici acestea nu sunt rame așa cum s-ar crede, ci, mult mai probabil, bucăți (fâșii) de papirus ce par a se desprinde. Un argument în favoarea acestei afirmații ar fi lipsa liniilor verticale pe corpul navei (deci a legăturilor) pe acea porțiune, acest lucru însemnând că respectiva ambarcațiune era avariata. Este cunoscut faptul că aceste ambarcațiuni realizate din papirus erau ușoare și rapide, dar și foarte fragile.

În mod normal, aceasta ar aparține categoriei denumită *phaselus*, nume generic pentru ambarcațiuni nilotice de dimensiuni diferite realizate din papirus. Analogiile ne arată că este vorba despre o ambarcațiune denumită *pakton*. Cea mai bună analogie dintre reprezentările cunoscute ale acestui tip este cea care apare într-unul din medalioanele mozaicului descoperit într-o villa din Zliten, Libia¹¹.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

Müller 1855	F. Müller, <i>Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde</i> , Kronstadt, XVI, 1855.
Neigebaur 1851	J. F. Neigebaur, <i>Dacien aus den Ueberresten des classischen Alterthums, mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen</i> , Kronstadt, 1851.
Pekáry 1999	Irene Pekáry, <i>Repertorium der hellenistischen und römischen schiffsdarstellungen</i> , Münster, 1999.
Russu 1965	I. I. Russu, <i>Inscripțiile grecești din Dacia</i> , în StComBrukenthal 12, 1965.
Țeposu-David 1965	Lucia Țeposu-David, <i>Colecția de gemă a Muzeului Brukenthal din Sibiu</i> , în StComBrukenthal 12, 1965.

LISTA ILUSTRĂȚILOR / ILLUSTRATIONS

- Fig. 1 – Gemă antică descoperită la *Potaissa*, având reprezentată și o navă comercială romană denumită *corbita* (apud I. I. Russu, St. Com. 12, 1965, p. 72, fig. 33). Antic gem unearthed at *Potaissa*, bearing also the image of a commercial ship called *corbita* (după I. I. Russu, St. Com. 12, 1965, p. 72, fig. 33)
- Fig. 2 – Gemă antică din colecția Muzeului Național Brukenthal, cu reprezentarea unei ambarcațiuni realizate din papirus – *pakton*. Antic gem from the National Brukenthal Museum's collection, bearing the image of a papyrus boat called *pakton*.

¹¹ Pekáry 1999, p. 318-319, Libya 19.

Fig.1

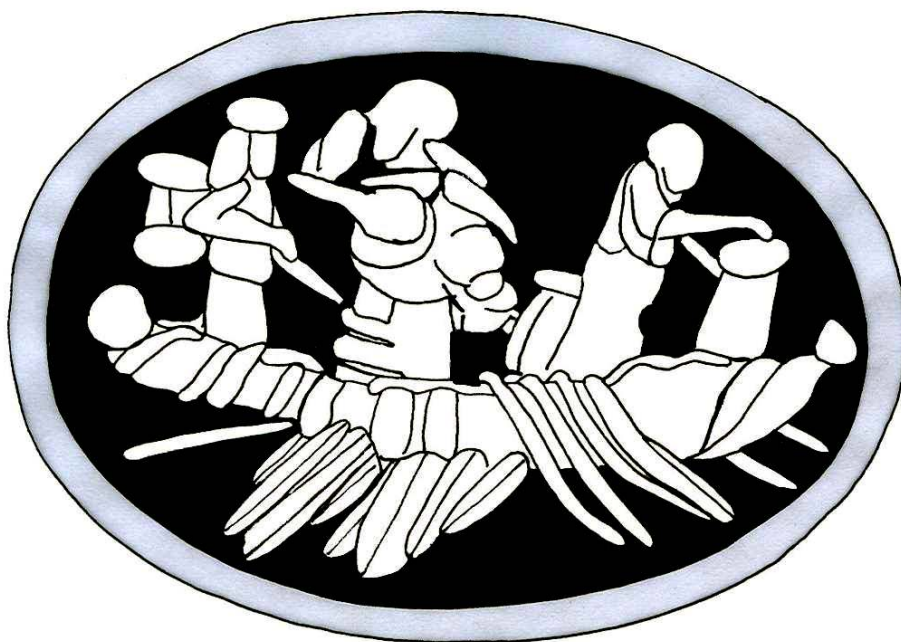

Fig. 2